

Методична підготовка майбутніх учителів предметів природничого циклу

УДК 372.091.31

DOI: 10.31652/2786-5754-2022-2-68-77

Авдєєва О. Ю.,

доктор філософії, асистент кафедри хімії
Житомирський державний університет імені Івана Франка
ORCID ID 0000-0001-6550-0776
e-mail: olia_kl@i.ua

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ХІМІЇ ДО ФОРМУВАННЯ ГНОСТИЧНИХ УМІНЬ В УЧНІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті визначено особливості підготовки майбутнього вчителя хімії в контексті освітніх реформ. Проаналізовано зміст останніх досліджень і публікацій. Використано метод факторного аналізу, проведено опитування експертної групи та визначено чотири типові групи, основною характеристикою яких обрано середнє значення фактора. Визначено та охарактеризовано провідні педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя хімії до формування гностичних умінь учнів у позакласній діяльності (створення мотиваційної основи реалізації позакласної діяльності з хімії в закладі загальної середньої освіти; набуття первинного професійного досвіду в процесі організації навчання в закладі вищої освіти, озброєння сучасними формами та методами позакласної діяльності з хімії, орієнтованими на формування гностичних умінь учнів; створення розвивального освітнього середовища закладів вищої освіти для активного залучення здобувачів освіти до пізнавальної та дослідницької діяльності; використання сучасних інноваційних педагогічних технологій у підготовці майбутнього вчителя хімії; побудова індивідуальної траєкторії професійної підготовки здобувачів вищої освіти для організації позакласної діяльності в закладі загальної середньої освіти), обґрунтовано ефективність їх реалізації в освітньому процесі. На основі Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» визначено важливість застосування інноваційних технологій навчання хімії. Доведено, що окреслені педагогічні умови є провідними факторами, які забезпечують ефективне оволодіння здобувачами вищої освіти знаннями з хімії та можливістю їх упровадження в освітній процес закладу загальної середньої освіти для реалізації професійних завдань, успішної організації позакласної діяльності, створення позитивної мотивації до навчання, розуміння життєвих

пріоритетів, забезпечення цілісного розвитку особистості, здатної до саморозвитку, самовдосконалення та становлення майбутнього професіонала своєї справи.

Ключові слова: *професійна підготовка, майбутній учитель хімії, педагогічні умови.*

Avdieieva O.Yu.

Doctor of Philosophy,
the assistant of the Chemistry department
Zhytomyr Ivan Franko State University
ORCID ID 0000-0001-6550-0776
e-mail: olia_kl@i.ua

THE PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PREPARATION OF THE FUTURE CHEMISTRY TEACHER FOR THE FORMATION OF GNOSTIC SKILLS AT STUDENTS IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES

The article identifies the features of preparing for the future chemistry teacher in the context of educational reforms. The content of the latter research and publications is analyzed. The method of factor analysis was used, the expert group was interviewed and four typical groups were identified, the main characteristic of which was the average value of the factor.

The leading pedagogical conditions of preparation of the future chemistry teacher for the formation of gnostic skills at students in extracurricular activities are defined and characterized, (creation of a motivational basis to the realization of extracurricular activity in Chemistry in the general secondary education institutions; acquisition of the initial professional experience during the organization of training in higher education institutions, arming of modern forms and methods of extracurricular activities in Chemistry, focused on the formation of gnostic skills in students; creating a developmental educational environment for higher education institutions to actively involve students in cognitive and research activities; the use of modern innovative pedagogical technologies in training future Chemistry teacher; building an individual trajectory of students' professional preparation of higher education on the purpose of the organization of extracurricular activities in the general secondary education institutions), the effectiveness of their implementation in the educational process is substantiated. On the basis of the Professional Standard "Teacher of General Secondary Education" the importance of using innovative technologies in Chemistry is determined. It is proved that the outlined pedagogical conditions are the leading factors that provide effective mastering of knowledge in chemistry by applicants for higher education and the possibility of their introduction into the educational process of general secondary education institutions to implement professional tasks, successfully organize extracurricular activities, create positive

motivation to learn, understand life priorities, ensuring the holistic development of a personality capable of self-development, self-improvement and becoming a future professional in his field.

Key words: *professional training, future chemistry teacher, pedagogical conditions.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Модернізація та вдосконалення сучасної системи освіти зумовлюють пошук ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг і реалізацію нових вимог до підготовки фахівців, конкурентоспроможних на ринку праці, зокрема й майбутніх учителів.

В умовах сьогодення перед закладами вищої освіти постає питання ефективної професійної підготовки майбутніх учителів хімії, здатних до безперервного професійного розвитку, творчості, креативності, самовдосконалення та свідомого впровадження сучасних інноваційних технологій навчання в закладах загальної середньої освіти. Відповідно реформування процесу професійної підготовки майбутніх учителів хімії потребує створення в закладах вищої освіти творчого середовища та обґрунтованих педагогічних умов, які сприятимуть подальшій успішній реалізації професійного становлення та формуванню гностичних умінь в учнів як у класній, так і в позакласній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблема професійної підготовки майбутніх учителів досліджувалася в наукових працях багатьох учених (П. Блонського, В. Беспалька, І. Гербарта, Н. Кузьміної, А. Макаренка, А. Петровського, І. Песталоцці, К. Ушинського та ін.).

Сучасні реалії розвитку суспільства переконують у необхідності визначення провідних педагогічних умов ефективної та якісної професійної підготовки майбутніх учителів хімії, що є предметом дослідження низки праць науковців. Так, філософське розуміння поняття «умова» трактується вченими як «філософська категорія, яка виражає відношення предмета до оточуючих його явищ, внутрішні властивості об'єкта й зовнішні щодо нього чинники» [9, с. 128].

З точки зору педагогіки поняття «педагогічні умови» розглядається вченими як:

1. сукупність обставин, засобів, заходів у педагогічному процесі, об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, педагогічних прийомів, внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, матеріально-просторового середовища, які спрямовані на вирішення поставлених у дослідженні завдань, забезпечують сприятливе середовище для ефективного функціонування певної методичної системи, високу результативність освітнього процесу та сприяють ефективній професійній підготовці майбутніх фахівців (С. Гончаренко [3, с. 255], М. Малькова [5, с. 98],

В. Манько [6, с. 153], М. Михнюк [7, с. 232]);

2. результат «цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів, прийомів, а також організаційних форм навчання для досягнення цілей» (В. Андрєєв [2, с. 124]);

3. комплекс заздалегідь «спроектованих чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини освітнього процесу, які забезпечують цілісність навчання й виховання в інформаційному середовищі закладу освіти відповідно до вимог суспільства» (А. Литвин [4]).

На нашу думку, педагогічні умови – це обставини, які позитивно впливають на ефективність професійної підготовки майбутніх учителів хімії.

Мета статті – визначення та обґрунтування провідних педагогічних умов підготовки майбутніх учителів хімії до формування гностичних умінь в учнів у позакласній діяльності в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. З метою визначення провідних педагогічних умов підготовки майбутніх учителів хімії до формування гностичних умінь в учнів у позакласній діяльності було використано метод факторного аналізу, виокремлено 30 важливих, на нашу думку, умов, які експертна група оцінювала за значущістю за 10-бальною шкалою.

На основі результатів проведеного факторного аналізу визначено чотири типові групи, основною характеристикою яких обрано середнє значення фактора в анкетуванні. За одержаними результатами анкетування (див. табл. 1) досліджено, що: *I-а типова група* характеризується найменшим показником середнього балу 3,7 (це найменш важливі, на думку експертів, фактори); *II типова група* – 4,5 (фактори, що мають середній вплив на якість підготовки майбутнього вчителя хімії), *III-я типова група* – 5,3 (фактори, які мають вагомий вплив на результати підготовки майбутнього вчителя хімії); *IV-та типова група* характеризується найвищим середнім значенням балу анкетування – 7,7, де респонденти обрали найбільш впливові та важливі, на їх думку, фактори [1].

Таблиця 1

Розподіл факторів за групами в результаті факторного аналізу з порівнянням їх середніх балів у анкетуванні

Критерії	№ з/п фактор а	Середній бал фактора	Максимально обраний бал фактора	№ з/п фактор а	Середній бал фактора	Максимально обраний бал фактора
Фактори (1-30)	f8	3,3	7	f2	4,8	9
	f9	3,4	9	f3	4,3	8
	f14	4,1	10	f5	4,9	9
	f17	4,0	9	f6	4,3	9
	f22	4,2	9	f16	4,9	10
	f25	4,1	9	f21	4,4	9
	f26	3,1	7	f23	4,7	10

Продовження таблиці 1

f30	3,1	10	f27	4,5	10
			f28	4,5	10
			f29	4,0	9
<i>Сума факторів у типовій групі</i>					
8			10		
<i>Середній бал у типовій групі</i>					
3,7			4,5		
<i>Номер типової групи</i>					
I типова група факторів			II типова група факторів		
f1	5,4	10	f7	7,9	10
f4	5,3	10	f10	7,4	10
f11	5,0	10	f13	8,2	10
f12	5,1	10	f15	7,3	10
f18	5,3	9	f24	7,6	10
f19	5,6	10			
f20	5,3	9			
<i>Сума факторів у типовій групі</i>					
7			5		
<i>Середній бал у типовій групі</i>					
5,3			7,7		
<i>Номер типової групи</i>					
III типова група факторів			IV типова група факторів		

За результатами дослідження встановлено п'ять провідних педагогічних умов, які здатні забезпечити якісну та ефективну підготовку майбутнього вчителя хімії до формування гностичних умінь в учнів у позакласній діяльності.

Перша умова – це створення мотиваційної основи реалізації позакласної діяльності з хімії в закладі загальної середньої освіти.

Успішна мотивація до навчання є однією з головних умов реалізації освітнього процесу в закладі вищої освіти. Результати опитування здобувачів вищої освіти, засвідчують, що після вивчення освітніх компонентів «Техніка хімічного експерименту», «Експериментальна хімія» студенти технічно готові виконувати хімічний експеримент, проте методично – ні. Однак важливим для майбутніх учителів у цей час є приклад проведення лабораторного заняття викладачем, на основі чого майбутні вчителі створюють та моделюють фрагменти уроків у ході вивчення освітньої компоненти «Методика навчання хімії». Оволодіти навичками проведення демонстраційних експериментів здобувачі вищої освіти можуть, вивчаючи освітню компоненту «Техніка демонстрування хімічних експериментів». Поглиблюють і вдосконалюють теоретичні знання, практичні вміння здобувачі вищої освіти, вивчаючи «Методику навчання хімії в профільній школі», що забезпечує їх підготовку до

організації та реалізації уроків із хімії за програмою профільного рівня з дотриманням сучасних вимог та інтеграцію знань і вмінь. Таким чином, формування готовності майбутнього вчителя хімії до здійснення позакласної діяльності забезпечить їх ґрунтовну підготовку та здатність до формування гностичних умінь в учнів, надасть самостійності в пізнанні.

Обов'язковою умовою створення позитивної навчально-пізнавальної мотивації здобувачів вищої освіти є свідоме формування в них стійких мотивів і професійної спрямованості, що сприятиме активному оволодінню професійною компетентністю, прагненню до самовдосконалення та забезпечить свідоме формування гностичних умінь в учнів у позакласній діяльності.

Другою педагогічною умовою визначено набуття первинного професійного досвіду в ході організації навчання в закладі вищої освіти, озброєння сучасними формами та методами позакласної діяльності з хімії, орієнтованими на формування гностичних умінь в учнів.

Зауважимо, що формування первинного професійного досвіду відбувається в результаті першої самостійної діяльності. Оскільки хімія є теоретично-експериментальною наукою, то домінуючу роль з-поміж різноманітних методів і прийомів навчання й виховання відіграє хімічний експеримент.

У стінах закладу загальної середньої освіти для учнів важливого пізнавального значення набувають усі види хімічного експерименту, передбачені сучасною навчальною програмою з хімії: демонстрації, лабораторні дослідження, практичні роботи, домашній експеримент, навчальні проекти та розрахункові задачі з експериментальним втіленням, які дозволяють поглибити їх знання з хімії, зацікавити та підвищити інтерес до її вивчення.

На нашу думку, первинний професійний досвід організації позакласної діяльності з хімії майбутніми вчителями набувається в ході використання таких форм як лабораторні, практичні, семінарські заняття, робота в гуртках і проблемних групах, участь у науково-дослідній діяльності (написання тез доповідей, статей, курсових і кваліфікаційних робіт), участь у студентських конференціях, олімпіадах, науковій роботі, дослідницьких проектах, виконання хімічних експериментів із яскравим зовнішнім ефектом, виконання домашніх експериментів із використанням ужиткових речовин, проходження виробничої практики в закладі загальної середньої освіти. Саме така діяльність забезпечить транспортування та формування подібних умінь і навичок в учнів, що дозволить їм аналізувати та обмірковувати життєві пріоритети, оцінювати дійсність, проводити аналогії, встановлювати міжпредметні зв'язки та здійснювати порівняння хімічних явищ, фактів, процесів, які нас оточують у повсякденному житті.

Третьою педагогічною умовою ефективного підготовки майбутніх учителів хімії до формування гностичних умінь в учнів є створення розвивального

освітнього середовища закладів вищої освіти для активного залучення здобувачів вищої освіти до пізнавальної та дослідницької діяльності.

В ході моделювання освітнього середовища викладачам необхідно періодично адаптувати програми та вносити певні зміни як в навчальну, так і в позанавчальну діяльність здобувачів вищої освіти задля ефективної організації їх самостійної дослідницької роботи. На нашу думку, особливий інтерес для дослідження становить активне залучення здобувачів вищої освіти до науково-методичної роботи, що забезпечує здійснення ними самостійного наукового пошуку (написання курсових і кваліфікаційних робіт готує студентів до здійснення схожої, але вже професійної діяльності в закладі загальної середньої освіти під час підготовки учнів до олімпіад із хімії, написання робіт МАН тощо).

Участь у постійно діючій проблемній групі «Вчитель хімії майбутнього» підготує студентів до керівництва гуртком із хімії в ЗЗСО.

Отже, створення розвивального освітнього середовища в закладі вищої освіти з метою підготовки майбутнього вчителя хімії до формування гностичних умінь в учнів є запорукою успішної пізнавальної та дослідницької діяльності як під час навчання у вищій школі, так і під час організації позакласної діяльності в закладі загальної середньої освіти; формування творчих особистостей, здатних до саморозвитку, самовдосконалення, самостійного виконання завдань різнопланового характеру та створення на цій основі хімічних, педагогічних та інтегрованих проєктів.

Четверта педагогічна умова, визначена нами – це використання сучасних інноваційних педагогічних технологій у підготовці майбутнього вчителя хімії до формування гностичних умінь в учнів у позакласній діяльності.

Враховуючи основні положення Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [8] досліджено, що однією з ключових є інтеграція педагогічних і комп'ютерних технологій.

Сучасний розвиток змісту хімічної освіти передбачає застосування технологій, які сприяли б індивідуалізації навчання, активізації навчальної та пізнавальної діяльності учнів, постійної взаємодії між учителем та учнем (активне навчання), учнів один з одним (інтерактивне навчання).

У процесі підготовки майбутнього вчителя хімії до формування гностичних умінь в учнів ЗЗСО у позакласній діяльності в межах навчальної дисципліни «Технологічні основи навчання хімії» вважаємо методично доречним застосування таких інноваційних технологій навчання як:

- інтерактивна технологія (створення 3D-моделей атомів хімічних елементів та молекул речовин, мультимедійних презентацій, віртуальної хімічної лабораторії, віртуальних екскурсій; проведення QR-квестів; використання анімаційної графіки, комп'ютерних тренажерів, симуляторів, віртуальних бібліотек, сервісів Google тощо);

- проєктна технологія (створення навчальних проєктів: «Хімічні речовини

в побуті», «Природні індикатори», «Виявлення вмісту крохмалю в продуктах харчування», «Вирощування кристалів», «Каталізатори навколо нас», «Перевірка харчових продуктів на якість і свіжість», «Хімія-чарівниця», «Виготовлення мила» тощо);

- технологія проблемного навчання (впровадження ґрунтовної пошуково-дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти, використання методу діалогічного, проблемного викладу матеріалу тощо);

- особистісно орієнтована технологія (проведення домашніх експериментів із використанням ужиткових речовин, хімічних експериментів із яскравим зовнішнім ефектом тощо);

- інтегрована технологія (застосування тренінгів, вебінарів, відеофрагментів хімічних експериментів, тестів, анкет тощо);

- диференційована технологія (врахування типових індивідуальних особливостей здобувачів вищої освіти, диференціація завдань за ступенем їх складності, рівнем навчальних можливостей студентів, ступенем самостійності виконання тощо);

- ігрова технологія (використання електронних та паперових дидактичних ігор тощо).

Отже, використання сучасних інноваційних технологій надає майбутньому вчителю хімії широкі можливості з метою внесення змін у традиційні підходи щодо змісту, форм і методів позакласної діяльності, піднімаючи на якісно новий рівень всю систему організації освітнього процесу, оскільки є обов'язковим елементом навчальної програми з хімії ЗЗСО, забезпечує як реалізацію педагогічних ідей учителя, так і підвищення інтересу учнів до вивчення хімії, завдяки чому здійснюється формування гностичних умінь і розвиток особистості кожного учня, який стає активним учасником освітнього процесу.

П'ятою педагогічною умовою є побудова індивідуальної траєкторії професійної підготовки здобувачів вищої освіти з метою організації позакласної діяльності в закладі загальної середньої освіти.

На сьогодні якість професійної підготовки майбутнього вчителя хімії до формування гностичних умінь в учнів у позакласній діяльності в закладі вищої освіти значною мірою зорієнтована на європейський вимір, де важливими є індивідуалізація програм, що і складає індивідуальну освітню траєкторію професійної підготовки майбутнього вчителя хімії, готовність їх до самостійної роботи, саморозвитку та самовдосконалення.

У нашому дослідженні під індивідуальною освітньою траєкторією будемо розуміти процес цілеспрямованого розвитку і реалізації особистісно-професійного потенціалу майбутнього вчителя хімії в освітньому процесі, що враховує його мотиви, потреби, інтереси та здібності. Така суб'єкт-суб'єктна взаємодія та співтворчість учасників освітнього процесу в ході розробки індивідуальної освітньої траєкторії як програми індивідуальної освітньої

діяльності перетворить здобувача освіти з пасивного «одержувача» освітніх послуг на суб'єкта їх замовлення, стане однією з умов ефективного саморозвитку і реалізації творчого потенціалу майбутніх учителів хімії.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» майбутні вчителі хімії мають можливість обрати за власним бажанням вибіркові освітні компоненти, які складають 25 % дисциплін. Це можуть бути дисципліни, орієнтовані на поглиблене набуття професійної компетентності: «Метод проєктів у викладанні хімії», «Електронне навчання хімії», «Хімія побутових засобів», «Хімія косметичних засобів», «Агрохімія» тощо, що є передумовою успішної реалізації позакласної діяльності в ЗЗСО.

Таким чином, побудова індивідуальної траєкторії професійної підготовки майбутнього вчителя хімії з метою формування гностичних умінь в учнів, орієнтована на успішну організацію позакласної діяльності в закладі загальної середньої освіти, має бути спрямована на створення позитивної мотивації до навчання, розуміння життєвих пріоритетів, забезпечення цілісного розвитку особистості, здатної до саморозвитку, самовдосконалення та становлення майбутнього професіонала своєї справи.

На нашу думку, сукупність визначених педагогічних умов, їх реалізація в процесі підготовки майбутнього вчителя хімії до формування гностичних умінь в учнів у позакласній діяльності сприяє всебічному розвитку особистості, формуванню професійно важливих якостей, розвитку загальних і спеціальних компетентностей, набуттю міцних ґрунтовних знань і розумінню перспектив професійної самореалізації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, означені педагогічні умови спрямовані на формування досліджуваного феномена. Однак, кожна окремо взята педагогічна умова не може повністю забезпечити ефективність і якість підготовки майбутнього вчителя хімії до реалізації професійної діяльності. Таким чином, лише системна єдність, комплекс провідних педагогічних умов дозволяє успішно здійснювати підготовку майбутнього вчителя хімії до формування гностичних умінь в учнів у позакласній діяльності.

Перспектива подальших досліджень полягає в удосконаленні теоретико-методичних аспектів підготовки майбутнього вчителя хімії до реалізації ефективної професійної діяльності в закладі загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва О. Ю. *Підготовка майбутнього вчителя хімії до формування гностичних умінь в учнів у позакласній діяльності*: дис. ... доктора філософії. Житомир: Житомирський державний ун-т ім. Івана Франка, 2021. 359 с.
2. Андреев В.И. Педагогика. Учебный курс для творческого саморазвития. 2-е изд. Казань: Центр инновационных технологий, 2000. 600 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376

с.

4. Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 4. С. 43–63.

5. Малькова М. О. Формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до взаємодії з девіантними підлітками: дис. ... канд. пед. наук. Луганськ: Луганський нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка, 2006. 252 с.

6. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості*: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Київ: Логос. Вип. 2, 2000. С. 153–161.

7. Михнюк М. І. Теоретичні і методичні основи розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін будівельного профілю: дис. ... доктора пед. наук. Київ, 2016. 652 с.

8. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти». URL: <https://nus.org.ua/news/zatverdily-try-profesijni-standart-vchytelya-dokument/>

9. Філософський енциклопедичний словник. голов. ред. Шинкарук В. І. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

REFERENCES

1. Avdieieva, O. Yu. (2021) Pidhotovka maibutnoho vchytelia khimii do formuvannia hnostychnykh umin v uchniv u pozaklasnii diialnosti: *dys. ... doktora filosofii*. Zhytomyr [in Ukrainian].

2. Andreev, V. Y. (2000) Pedahohyka. Uchebnyi kurs dlia tvorcheskoho samorazvytyia. 2-e yzd. Kazan: Tsentr ynnovatsyonnykh tekhnolohyi [in Ukrainian].

3. Honcharenko, S. U. (1997) Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

4. Lytvyn, A., Matseiko, O. (2013) Metodolohichni zasady poniattia «pedahohichni umovy». *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity*. № 4, 43–63 [in Ukrainian].

5. Malkova, M. O. (2006) Formuvannia profesiinoi hotovnosti maibutnykh sotsialnykh pedahohiv do vzaiemodii z deviantnymy pidlitkami: *dys. ... kand. ped. nauk*. Luhansk [in Ukrainian].

6. Manko, V. M. (2000) Dydaktychni umovy formuvannia u studentiv profesiino-piznavalnoho interesu do spetsialnykh dystsyplin. *Sotsializatsiia osobystosti*: zb. nauk. pr. Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. Drahomanova. Kyiv: Lohos. Vyp. 2, 153–161 [in Ukrainian].

7. Mykhniuk, M. I. (2016) Teoretychni i metodychni osnovy rozvytku profesiinoi kultury vykladachiv spetsialnykh dystsyplin budivelnoho profiliu: *dys. ... doktora ped. nauk*. Kyiv [in Ukrainian].

8. Profesiinyi standart «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity». URL: <https://nus.org.ua/news/zatverdily-try-profesijni-standart-vchytelya-dokument/> [in Ukrainian].

9. Shynkaruk, V. I. (2002) Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 30.03.2022 р.